

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 14/2 2025 s. 656-675, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**ERMENİLERİN AMERİKA'YA FIRARI: ÇEMİŞGEZEK ÖRNEĞİ VE 1907
TARİHLİ TAHRİR-İ NÜFUS-U UMUMİYYE TEDKİK-İ MUAMELAT KOMİSYONU
DEFTERİ**

Sevim ERDEM*

Geliş Tarihi: 27 Aralık 2024

Kabul Tarihi: 6 Ocak 2025

Öz

Osmanlı Devleti'nin Hristiyan milletinden Ermeni ve Protestan (Prot) cemaatlerinin, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren firari göçlerle Amerika'ya gitmesi dikkat çekici bir olgudur. Bu göçlerin önemli merkezlerinden biri, farklı inanç ve kültürlerle ev sahipliği yapmış olan Çemişgezek kazasıdır. 1874-1907 yılları arasında Çemişgezek'in çeşitli mahallelerinden (Çukur, Hamam-ı Atik, Moğosor, Uçbek vd.) ve köylerinden (Oskiğ, Hazari, Mamsa, Moruşka, Toma Mezraa gibi) birçok kişi firari olarak Amerika'ya göç etmiş ve bu göçler genellikle Lorensa, New York, Boston, California ve San Francisco gibi şehirlere doğru gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1907 tarihli Tedkik-i Muamelat Komisyonu Defteri'nde, firar eden bireylerin ikametgâh bilgilerine ve gittikleri yerlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Çemişgezek özelindeki firarlarda genellikle önce yetişkin erkekler yola çıkmış, ardından ailelerini (peder, valide, eş, çocuk vd.) yanlarına almışlardır; bazen ise doğrudan aileleri ile göç etmişlerdir. Gittikleri şehirlerde yeni hayatlar kuranlarda olmuştur. 1874-1907 yılları arasında Çemişgezek kazasından Ermeni ve Protestan cemaatine mensup toplam üç yüz üç kişinin firar ettiği kaydedilmiştir. Bu nüfusun iki yüz seksen ikisini erkekler, yirmi birini ise kadınlar oluşturmuştur. Bu çalışmada, Çemişgezek'ten Amerika'ya firar eden Ermeni ve Protestan cemaatlerine mensup bireylerin, resmi kayıtlar temelinde doğrulanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çemişgezek kazası, Ermeni-Prot (Protestan) Cemaati, firar, Amerika, Sultan II. Abdülhamid.

**THE ESCAPE OF ARMENIANS TO AMERICA: THE SAMPLE OF
ÇEMİŞGEZEK AND THE TAHRİR-İ NUFUS-U UMUMİYYE
TEDKİK-İ MUAMELAT COMMISSION REGISTER DATED 1907**

Abstract

It is a remarkable phenomenon that the Armenian and Protestant (Prot) communities from the Christian nation of the Ottoman Empire went to America as fugitive immigrants from the last quarter of the nineteenth century. One of the significant centers of these migrations is the Çemişgezek district, which has hosted different beliefs and cultures. Many people from various neighborhoods of Çemişgezek (such as Çukur, Hamam-ı Atik, Moğosor, Uçbek, etc.) and villages (such as Oskiğ, Hazari, Mamsa, Moruşka, Toma Mezraa, etc.) immigrated to America as fugitives between the years

* Prof. Dr.; Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, serdem@beu.edu.tr.

1874 and 1907, and these migrations generally took place towards cities such as Lorensa, New York, Boston, California, and San Francisco. The Ottoman Empire's Registry of Population Commission Register Dated 1907 included updated information about the residence information of the individuals who escaped and the places where they went. In the escapes specific to Çemişgezek, adult men generally set off first and then took their families (father, mother, wife, children, etc.) with them, and sometimes they migrated directly with their families. There were also people who established new lives in the cities they went to. It was recorded that a total of three hundred and three people from the Armenian and Protestant communities escaped from the Çemişgezek district between the years 1874 and 1907. Two hundred and eighty-two of this population were men (zikur), and twenty-one were women (inas). The aim of this study is to verify the individuals belonging to the Armenian and Protestant communities who escaped from Çemişgezek to America, on the basis of official records.

Keywords: Çemişgezek district, Armenian-Protestant Community, Desertion, America, Sultan Abdulhamid II.

Giriş

Osmanlı hâkimiyeti, farklı din ve milletlerden insanların bir arada yaşadığı ve çoğu zaman huzurun sağlandığı bir dönem olarak kabul edilir ve Osmanlı Devleti'nin Millet sistemi her dinden ve her millettten insanların büyük bir hoşgörü anlayışıyla beraberce yaşadıkları bir huzur medeniyetini ifade eder. Osmanlı toplumu birbirine bağlı ve biri olmadan diğerinin huzur bulamayacağı bir halkalar sisteminden meydana gelmiştir (Güzel, 2001, s. 12). Osmanlı millet sisteminde, dinî farklılıklara göre tanımlanmış başlıca dört millet-i Erbaa bulunmaktadır: Müslüman milleti, Ermeni milleti, Rum milleti ve Yahudi milleti. Osmanlı barışı çerçevesinde insan hak ve hürriyetlerinin millet ve cemaat ayrımı yapılmaksızın, modern hukuk devleti standartlarına oldukça yaklaşan bir anlayışla uygulandığı ifade edilmektedir. Tanzimat'la birlikte millet sistemi yeniden düzenlenmiş, ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika, Osmanlı Devleti üzerindeki planları doğrultusunda gayrimüslim azınlıkları kışkırtmaya başlamıştır.

Ermeniler, Osmanlı gayrimüslim tebaası arasında her zaman özel bir yere ve öneme sahip olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in Fetih'ten sonra 1461'de ilk defa Ermeni Patrikhanesini kurduğu ve piskopos Yovakim'i patrik yaptığı kabul edilmektedir. Ermeniler, Anadolu'da yüzyıllar boyunca Türklerle birlikte huzur içinde yaşamış ve diğer azınlıklara göre Müslüman Türklerle daha kolay kaynaşabilmişlerdir. Din farkı dışında bütün sosyal ve kültürel özellikleri bakımından Ermeniler ile Türklerin arasında hemen hiçbir ayrılık olmamıştır. Ermeniler sadece devletle olan münasebetlerinde değil evlerinde kendi aralarında da Türkçe konuşmuşlar örf ve adetler gelenekler ve kültürün her sahasında Osmanlı Türk kültürünü benimsemişlerdir (Doğanay, 1987, s. 253-254; Güzel, 2001, s. 12).

Osmanlı'daki azınlıkların Batılı devletlerce kışkırtılması XVIII. yüzyılda başlamış, XIX. yüzyılda ise Şark Meselesinin bir parçası hâline gelmiştir. 1878 Berlin Antlaşmasının altmış birinci maddesiyle Osmanlı, Ermenilerin bulundukları vilayetlerde ıslahatlar yapmayı ve taraf devletlerin denetimini kabul etmiştir. Bu dönemde, önce Katolik Cizvitler ve Protestan misyonerlerce başlayan tahrikler, ilk kez hukuki bir zemine oturmuş, ardından Ermeniler örgütlenme faaliyetlerini hızlandırarak XIX. yüzyılın sonlarında silahlı eylemleri gerçekleştiren komiteler kurmaya başlamışlardır.

Ermenilerin kışkırtılmasında özellikle, 1885'ten sonraki dönemde, başrol oyuncusu Rusya olmuştur ancak Amerikalıları da gözden uzak tutmamak gerekir. Rusya, 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi sırasında kandırdığı ve Rusya'ya götürüp telef ettiği 100.000 Ermeni'den bugün 2020'li yıllarında ve hâlen dar bir vadide açlıkla pençelesen Ermenistan'a kadar uzanan olaylar zincirinin baş sorumlusudur. Amerikalılar ise özellikle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren kurdukları Protestan okullarında giriştikleri yoğun misyonerlik faaliyetleri ile Ermenileri kışkırtarak sahnede yerlerini almışlardır. Çeşitli antlaşmaların ve kapitülasyonların getirdiği sınırlamalar nedeniyle denetim altına alınamayan misyoner okulları, Osmanlı topraklarının ve özellikle Anadolu'nun her yanını adeta bir tahrik ağı gibi kaplamış; bu okullarda azınlıklar isyana teşvik edilmiş ve Türk aleyhtarlığı işlenmiştir. Nitekim bu faaliyetler zamanla başarıya da ulaşmıştır (Güzel, 2001, s.13).

1895'ten sonra hızlanan silahlı eylem ve isyan hareketleri, İngiltere, Fransa, Amerika ve Rusya'nın himayesinde doğuda Müslüman Türk ahaliye yönelik toplu katliamlara dönüşmeye başlamıştır. Bazı Ermeni ve Protestan cemaat üyeleri düşman ülkeler için istihbarat toplamayı ve Osmanlı'nın gücünü zayıflatmayı kabul etmiştir. Kışkırtma, casusluk, propaganda, sabotaj ve bazı hâllerde vahşet ve ihtilalci faaliyetlere girişmekten çekinmemişler; liderlerinden bazıları ise gizlice düşman ülkelere hizmet etmiştir. Özellikle Büyük Britanya, Amerika arşivleri ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Arşivi, Osmanlı Devleti'ni parçalamayı hedefleyen birçok Ermeni Osmanlı vatandaşının iş birliğini ortaya koyan belgeleri içermektedir (Güzel, 2001, s. 14; Mccarthy, 2001, s. 22-28; Yılmazçelik, 1985, s. 253-254). XIX. yüzyılın sonlarından itibaren artan huzursuzluklar, misyoner okullarının tesiri, Rusların teşviki ve Amerikalıların daveti neticesinde Osmanlı topraklarından özellikle doğudan Rusya'ya ve Amerika'ya büyük bir göç hareketi başlamıştır. 1914'e kadar 60.000'den fazla Ermeni Amerika'ya resmi-gayri resmi yollarla göç etmiştir. Bu durum çeşitli nüfus istatistiklerinden de anlaşılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT), 01168/00061; Güzel, 2001, s. 14).

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Amerika'ya göç eden firari Ermenilerle ilgilidir. Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya firar eden tüm Ermeni kayıtlarını tek bir çalışmada ele almak mümkün değildir. Bu çalışmada sadece 7 Şubat 1322/20 Şubat 1907 tarihli Tahrir-i Nüfus-u Umumiyye Tedkik-i Muamelat Komisyonu'nun, Çemişgezek kazasına ait kaydı yer almaktadır. Defterdeki kayıtlarda, Amerika'ya firar eden Ermenilerin Çemişgezek'teki ikamet adresleri ile gittikleri şehrin isimleri ve ayrılma tarihleri de bulunmaktadır (BOA, DH. MKT, 01168/00061).

1. Tarih İçinde Çemişgezek: Çemişgezek, bugün Tunceli'ye bağlı Yılan dağı eteklerinde Tağar vadisinde kurulmuş bir ilçedir (Bakınız Ek. I). Çemişgezek, Türk hâkimiyetinden önce Hitit, Roma ve Bizans egemenliği altında bulunmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi süreci olan XI. ve XIII. yüzyıllardan itibaren bölge Türk hâkimiyeti altına girmiştir (Aydın, 1995, s. 20). Çemişgezek; tarih boyunca Tağar Türkleri, Harzemliler, İlhanlılar, Akkoyunlular ve Osmanlı Türklerinin hâkimiyeti altında kalmıştır. Belde ve civarı halkı hakiki Türk boylarından Selçuk Türklerinin torunudur. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Türklerin eline geçmiş ve 1085 yılında Harput merkez olmak üzere Arapkir, Eğin, Hanzit olarak bilinen Genç ve Palu bölgeleriyle beraber Çubukoğlu Beyliğine verilmiştir. 1226 tarihinde Artukoğullarının egemenliğinde bulunan Çemişgezek, aynı tarihlerde Sultan Alaaddin Keykubat'ın Fırat boylarına yaptığı hareket sonucunda Selçuklu topraklarına katılmış daha

sonra Saltuklu hanedanı eline geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferinden sonra 1515 yılında Diyarbakır ve havalisini fethetmekle görevlendirilen Bıyıklı Mehmed Paşa, Çemişgezek'i Osmanlı Devleti topraklarına katmıştır (Özdemir, 1995, s. 739; Ünal, 1999, s. 11-17). 1518/924 tarihinde yapılan idari taksimat sonrasında da Diyarbakır Eyaletine bağlı bir sancak durumuna getirilmiştir. Bu idari taksimat ve yönetim şekli aynı kalmamış zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. İdari açıdan Diyarbakır Eyaletine bağlı olan Çemişgezek 1518/924 ve 1541/948 tarihlerinde iki defa tahrir tabi tutulmuş ve tanzim edilen "Kanunname-i Vilayet-i Çemişgezek" adlı Osmanlı kanunnamesi ile hukuki problemleri çözülmeye çalışılmıştır (Özdemir, 1995, s. 747; Ünal, 1999, s. 26. Arıkan, 1984, s.105; Gündüz, 1993, s. 146).

Çemişgezek'in idari statüsü zaman içerisinde değişmiş 1817/1233 tarihinde Sivas Vilayetine, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Harput Vilayetine bağlı kaza merkezi olan Çemişgezek daha sonra Diyarbakır Vilayeti, Mamuratül-aziz sancağına bağlı bir kaza merkezi olmuştur. 24 Eylül 1882 tarih ve 69134 sayılı irade ile Dersim Vilayetine bağlı bir sancak hâline getirilmiştir (Aydın, 1995, s. 20) . 1907 kayıtlarında ise Mamuratü'l-Aziz Vilayetine tabi Dersim Mutasarrıflığına bağlı bir kaza konumundadır (Yılmazçelik, 2011, s. 95). Bugün ise Tunceli iline bağlı bir ilçedir.

2. Amerika'ya Ermeni Göçü ve Firarı: Türklerin Amerika'ya göçleri her ne kadar 1820'li yıllara dayansa da dikkate değer göç hareketleri XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlamış ve XX. yüzyılın hemen başlarında doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son yılları, Amerika'ya göçün en yoğun yaşandığı yıllar olmuştur (İpek, 1995, s. 259-260; Kaya, 2006, s. 3).

İlk göç dalgası, 1820'de başlayarak Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle tamamlanan yüzyıllık bir dönemi ihtiva etmektedir. Amerikan göçmen bürosunun verilerine göre bu dönem zarfında üç yüz bine yakın kişi Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç etmiştir. Osmanlı Devleti kaynakları ise seksen bin kişinin Amerika'ya göç ettiğini göstermektedir. Bu aradaki fark, Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç eden birçok göçmenin, devletten izinsiz-firari- olarak Amerika'ya göç etmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Kaya, 2006, s. 3; BOA, DH. MKT, 01168/00061).

Amerikan göçmen bürosu, Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç eden bütün göçmenleri etnik ve dinî farklılıklarına bakmaksızın Türk olarak kayıtlara geçirmiştir. Amerika'ya gelen Osmanlı göçmenleri sadece Türkleri değil aynı zamanda Ermeni, Rum, Yahudi ve Arap Hristiyanları gibi gayrimüslim Osmanlı tebaasını da kapsamıştır. Bunun yanı sıra Müslüman Araplar ve Kürtler de Amerika kayıtlarında Türk olarak geçmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç edenlerinin ne kadarının etnik Ermenilerden ne kadarının diğer azınlıklardan ve ne kadarının Türklerden müteşekkil olduğunu tespit etmeyi güçleştirmiştir (Kaya, 2006, s. 2).

Osmanlı Devleti dönemindeki göç dalgasında dikkati çeken noktalardan biri, Türk göçmenlerinin birçoğunun Harput, Dersim, Çemişgezek, Akçadağ, Siverek, Trabzon, Samsun gibi daha çok Anadolu'nun doğusu diyebileceğimiz kent ve kasabalarındandır. Göçün çoğunluğunun buralardan olması sebepsiz değildir. Harput'taki Yeprad (Fırat) Koleji gibi Amerikan misyoner okulları sadece o bölgedeki Hristiyan Ermenilere yardımcı olmuyor aynı zamanda Amerika'daki zenginliklerden ve imkânlarından bahsederek, birçok Anadolu insanının

bilgilenmesini de sağlıyordu (Açıkses, 2003, s. 95; Hayreni, 2016, s. 498; Kaya, 2006, s. 3; Kolay, 2017, s. 167).

2.1. Çemişgezek'ten Amerika'ya Fırar: XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında, Ermeni Komitelerinin Osmanlı topraklarında düzenlediği silahlı eylemler ve isyanlar, birçok Ermeni'nin Çemişgezek'ten Amerika'ya fırar etmesine yol açan süreci tetiklemiştir. 1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası Berlin Konferansından beklediğini bulamayan Ermeni Patrikhanesi Doğu Anadolu'da geniş ölçüde isyan ve ihtilal hazırlığına girişmiştir. 1881'de Sivas, 1890'da Erzurum ve Kumkapı'daki olaylarla başlayan hareketlilik; 1893 Sasun İsyanı, 1895 Bab-ı Ali Olayları ve Zeytun Ayaklanması, 1896 Osmanlı Bankası Baskını ve 1903-1904 II. Sasun İsyanı gibi çeşitli isyanlarla devam etmiştir. 1904 Nisanı'nda Ermeni isyanları Sasun tepelerinden, Muş ovasından Van'a kadar yayılmıştır (Akçura, 2001, s. 136-138; Kaya-Akçura, 2014, s. 1917).

Amerika'ya fırar eden Ermenilerin kesin sayısını tespit etmek mümkün değildir. Ancak, 7 Şubat 1322/20 Şubat 1907 tarihli Tahrir-i Nüfus-u Umumiyye Tedkik-i Muamelat Komisyonu tarafından doğrudan Çemişgezek ile ilgili olarak ve Heyet-i İhtiyariyyenin ifadelerine dayanarak tutulan defter, Çemişgezek'ten Amerika'ya fırar eden Ermeni erkek ve kadın nüfusuna dair kayıtlar içermektedir (BOA, DH. MKT, 01168/00061). Aşağıdaki tabloda bu verilere ilişkin detaylar sunulmaktadır. Tablodaki tarihler Rumi takvimden Miladi takvime dönüştürülmüştür. Çemişgezek'in yedi mahalle ve toplam on yedi köyünden Amerika'ya fırası göç gerçekleşmiştir. Köylerden birkaçı günümüzde Keban Baraj suları altında kalmıştır: Örneğin Bedretil, Bahçecik ve Toma mezarısı (Çakırca, 2015, s. 554; Gökalp, 2014, s. 139).

Tablo 1: Çemişgezek Kazası Gayr-i Müslim Ahalisinden Amerika'da Bulunan Erkek ve Kadınların İsimleri ve Bulundukları Mahaller

Çemişgezek'teki İkamet Adresleri	İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni-Prot)	Olduğu Hristiyan
Mahalle veya Karye	Atik hane no.	Miladi Tarih	Şehir		
Çukur Mah.	1	Ab-ı Şekerlioğlu İstapan (nam-ı diğer Andonyan)	1900-1901	Lorensa	Ermeni
“	25	Sebuoğlu Artin	1897-1898	Lorensa	“
“	25	Biraderi Siragan	1901-1902	Lorensa	“
“	29	Sebuoğlu Nişan	1890-1891	New York	“
Kasarıcı Mah.	5	Pırapoğlu Sebu	1901-1902	Lorensa	“
“	9	Mıgıryan Aristakes (Arastakis)	1889-1890	Lorensa	“
“	9	Biraderi Vartan	1891-1892	Lorensa	“
“	10	Mıgıryanoglu Ohannes	1901-1902	Lorensa	“
“	10	Biraderi Dikran	1894-1895	Lorensa	“
“	12	Kuyumcuyanoğlu Ohannes	1894-1895	Lorensa	“
“	10	Mıgıryan Arakel	1887-1888	Lorensa	“
“	19	Tohmanyanyan Merker	1888-1889	Boston	“
Kasarıcı Mah.	19	Oğlu Hırant veled-i Merker	1904-1905	Boston	“
“	19	Zevcesi Yeğsa	1904-1905	Boston	“
“	19	Kızı Vehanuş	1904-1905	Boston	“
“	19	Kızı Azniş(v)	1904-1905	Boston	“
“	23	Küpelyan Çazar	1889-1890	Feşkork	“

Çemişgezek'teki İkamet Adresleri	İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni- Prot)	Olduğu
Mahalle veya Karye	Atik hane no.	Miladi Tarih	Şehir	Hristiyan	
“	23	Zevcesi Anna	1901-1902	Feşkork	“
“	23	Kızı Yeva(n) (Eyvan- Evan) ايوان	1901-1902	Feşkork	“
“	26	Küpelioğlu Dikran	1900-1901	Boston	“
“	26	Zevcesi Bahar	1901-1902	Boston	“
“	26	Küpelioğlu Avak	1905-1906	Boston	“
Kasarcı Mah.	30	Kuyumcuoğlu Kevork/ Kigork	1899-1900	Boston	“
“	33	Mardooğlu Manuk	1888-1889	Lorensa	“
“	34	Donabetoğlu Setrak	1897-1898	Boston	“
“	36	Mardikyan Ğazar	1889-1890	Lorensa	“
“	36	Mardikyan Vahan	1904-1905	Lorensa	“
“	40	Haçuyan Yeğişe	1901-1902	Lorensa	“
“	41	Garabetoğlu Bediros	1899-1900	Boston	“
“	43	Ğazaroğlu Agob	1894-1895	Boston	“
Hamam-ı Atik M.	3	Agoboğlu Kaspar	1898-1899	Lorensa	Ermeni
“	11	Bedretellioğlu Mernek	1899-1900	Lorensa	“
“	11	Oğlu Kaspar	1904-1905	Lorensa	“
Moğosor Mah.	4	Sarrafyanoğlu Boğos	1874-1875	Lorensa	Ermeni
“	4	Oğlu Sarkis	1906-1907	Lorensa	“
“	4	Zevcesi Taku	1906-1907	Lorensa	“
Ekrek Mah.	7	Mardikyan Sarkis	1901-1902	Lorensa	“
“	14	Ğazar'ın kızı Eliza	1901-1902	Lorensa	Prot*
“	14	Hemşiresi Rakile	1905-1906	Lorensa	“
“	16	Sarısarkisyan Sahak	1893-1894	Kaliforniya	“
“	16	Oğlu Manuk	1901-1902	Kaliforniya	“
“	16	Oğlu Hiso	1901-1902	Kaliforniya	“
“	16	Zevcesi Araksiya	1901-1902	Kaliforniya	“
“	16	Kızı Maryam	1901-1902	Kaliforniya	“
“	16	Oğlu Hayk	1901-1902	Kaliforniya	“
“	16	Oğlu Hırant	1901-1902	Kaliforniya	“
“	18	Şişmanyar Kirkor	1899-1900	Lorensa	Ermeni
“	20**	<i>Etmekcioğlu Asadur</i>		<i>Sehv olunmuş</i>	
Hacı Cami Mah.	3	Ekno hafidi Yervant	1892-1893	New York	Ermeni
“	4	Babuoğlu Markar	1898-1899	Lorensa	“
“	9	Tutelyan Tutel nam-ı diğer Apr	1904-1905	New York	“
“	17	Agopoğlu Kaspar	1901-1902	New York	“
“	21	İbranosoğlu Manuk	1892-1893	New York	Prot
**“Prot” kelimesi Protestan Cemaatinin kısaltılmış hâlidir. ** İtalik sütunun sehven olduğu belirtilmiştir.					
Uçbek Mah.	9	Güleseryan Markar	1894-1895	New York	Ermeni
“	10	Arsenoğlu Yeğya	1891-1892	New York	“
“	10	Kardeşi Haçadur	1896-1897	New York	“
“	12	Arsenoğlu Avedis	1894-1895	Kaliforniya	“
“	13	Pağikoğlu Mihran	1898-1899	Lorensa	Prot
“	13	Karındaşı Arsen	1905-1906	Lorensa	Prot
“	21	Bayzancı Asadur'un torunu Karekin	1898-1899	New York	Ermeni
“	24	Zirekoğlu Filibos	1901-1902	Lorensa	“
“	26	Zirekoğlu Apraham	1903-1904	Lorensa	“
“	27	Zirekoğlu Arsen	1902-1903	Lorensa	“

Çemişgezek'teki İkamet Adresleri		İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni-Prot)
Mahalle veya Karye	Atik hane no.		Miladi Tarih	Şehir	Hristiyan
“	28	Zirekoğlu Horen	1899-1900	Boston	“
“	30	Keşiş Minasoğlu Artin	1889-1890	Lorensa	Ermeni
Uçbek Mah.	30	Keşiş Minas'ın torunu Ğazar	1893-1894	Boston	“
“	30	Minas'ın torunu Margos	1892-1893	Boston	“
“	30	Minas'ın torunu Ğugas	1889-1890	Boston	“
“	30	Minas'ın torunu Markar	1893-1894	Boston	“
“	30	Minas'ın torunu Aşud	1893-1894	Boston	“
“	30	Markus zevcesi Zaruhi	1903-1904	Boston	“
“	30	Oğlu Hamazasb	1903-1904(~***)	Boston	“
“	34	Donikoğlu Markar	1892-1893	Lorensa	“
Uçbek Mah.	39	Çoban Parsig'ın torunu Garabet	1893-1894	Lorensa	“
“	40	Takvaroğlu Mıgırdiç (Takur)	1898-1899	Lorensa	“
“	40	Takvaroğlu Yeğişe	1901-1902	Lorensa	“
“	44	Ceraroğlu/Jirayroğlu Donabet	1894-1895	New York	“
“	45	Çalıkoğlu Agop	1889-1890	New York	“
“	45	Oğlu Sarkis	1893-1894	New York	“
“	47	Boyacıoğlu Mıgırdiç	1891-1892	Lowell	“
“	47	Karındaşı Boğos	1900-1901	Lowell	“
“	51	İnceoğlu Merker	1903-1904	Lorensa	Prot
***(~) tahmini ayrılma tarihidir.					
Uçbek Mah.	53	Kurukafaoğlu Boğos	1891-1892	Lorensa	Ermeni
“	54	Ohanoğlu Artin	1891-1892	Lorensa	Prot
“	54	Zevcesi Marik	1906-1907	Lorensa	“
“	57	Tatoğlu Khosrov/Hosrov	1904-1905	Lowell	Ermeni
“	59	Tatoğlu Arut	1898-1899	Lorensa	“
“	59	Oğlu Apraham	1898-1899	Lorensa	“
“	61	Boranoğlu Bedros	1894-1895	Kaliforniya	Prot
“	63	Donikoğlu Haçadur	1887-1888	Lorensa	“
“	69	Sarrafoğlu Apraham	1899-1900	Lorensa	Ermeni
Uçbek Mah.	71	Takvoryan Misak	1903-1904	Lorensa	Prot
“	71	Karındaşı Giragos	1901-1902	Lorensa	“
“	72	Takvaroğlu Haçatur	1902-1903	Lorensa	Ermeni
“	72	Karındaşı Sanator	1904-1905	Lorensa	“
“	75	Hariboğlu Avedis	1891-1892	Lorensa	“
“	77	Cerar(Jiray)oğlu Minas	1893-1894	Lorensa	“
“	82	Boyacıyan Dikran	1896-1897	Lorensa	“
“	82	Kardaşı Arakel	1902-1903	Lorensa	“
“	87	Boyacıyan Krikor	1889-1890	Lorensa	“
Uçbek Mah.	87	Boyacıyan Vahan	1889-1890	Lorensa	“
“	70	Takvoroğlu Setrak	1901-1902	Boston	“
“	90	Arapoğlu Ğugas	1891-1892	Lorensa	“
“	96	Der Boğosyan İstapan	1891-1892	Boston	“
“	97	Der Boğosyan Mıgırdiç	1902-1903	Lorensa	“
“	97	Karındaşı Manuk	1904-1905	Lorensa	“
“	100	Boyacıyan Ğazar	1896-1897	New York	“
“	100	Boyacıyan Zakar	1894-1895	Lorensa	“
“	103	Tanoğlu Samuel	1899-1900	Lowell	Prot
Oskiğ Karyesi	1	Haço'nun torunu Boğos	1892-1893	Lorensa	Ermeni

Çemişgezek'teki İkamet Adresleri		İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni-Prot)	Olduğu Hristiyan
Mahalle veya Karye	Atık hane no.		Miladi Tarih	Şehir		
“	2	Tatoğlu Biros	1888-1889	Lorensa	Ermeni	
“	4	Tatoğlu Sarkis	1892-1893	Lowell	Prot	
“	5	Tatoğlu Haçadur	1894-1895	Lorensa	“	
“	6	Tatoğlu Kirkor	1889-1890	Lorensa	“	
“	8	Badrikoğlu Avedis	1891-1892	Bosdon	Ermeni	
“	9	Dirikoğlu Haçadur	1896-1897	Lorensa	“	
“	11	Dirikoğlu Yeğya	1891-1892	Lorensa	Prot	
“	13	Dirikoğlu Markar	1892-1893	Lorensa	Ermeni	
Oskiğ Karyesi	14	Dirikoğlu Bedirosoğlu Boğos	1897-1898	Lorensa	“	
“	15	Arapyan Nigoğosoğlu Bedros	1892-1893	Lorensa	“	
“	15	Bediros'un Eşi Takuhi	1906-1907	Lorensa	“	
“	16	Arapyan Mıgırdiç	1889-1890	Lorensa	“	
“	17	Arapyan Uşa	1899-1900	Lorensa	“	
“	20	Sarıkeşişoğlu Mıgırdiç	1899-1900	Lorensa	“	
“	21	Sarıkeşişoğlu Manuk	1896-1897	Lorensa	“	
Oskiğ Karyesi	24	Sarıkeşişoğlu Sebu	1892-1893	Lorensa	“	
“	26	Ağazaroğlu Garabet	1900-1901	Lowell	“	
“	29	Hekimyan Agop	1899-1900	Santraskol***	“	
“	30	Sarıkeşişoğlu Ardaşes	1899-1900	Lorensa	Prot	
“	31	Dirooğlu Diradur	1897-1898	Dotertown***	Ermeni	
“	33	Boyacıyan Ağazar	1905-1906	Lowell	“	
“	35	Tatoğlu Tapan	1900-1901	Lorensa	“	
“	35	Oğlu Aram	1893-1894	Lorensa	“	
“	36	Sarıkeşişoğlu Murad	1900-1901	Boston	“	
*** سنطراسقول Santraskol şehri. دوترتاوين Doter town şehri						
Hazari Karyesi	2	Norsigyan İstapan	1902-1903	Lorensa	Ermeni	
“	4	Yağcıoğlu Serop	1898-1899	Lorensa	“	
“	5	Ğugos'in torunu Ğugos	1904-1905	Lorensa	“	
“	8	Tağar Mahalleli Avedis	1900-1901	Lorensa	“	
“	9	Garabetoğlu Adom	1906-1907	Lorensa	Ermeni	
“	11	Agob'un torunu Bedros	1901-1902	Lorensa	“	
“	12	Ohan'ın torunu Manuk	1901-1902	Lorensa	“	
“	12	Biraderi Aharon	1903-1904	Lorensa	“	
“	12	Biraderi Yeğya	1904-1905	Lorensa	“	
Hazari Karyesi	24	Katırcı'nın torunu Parnag	1899-1900	Lorensa	“	
“	26	Manukoğlu Karabet	1899-1900	Lorensa	“	
“	26	Oğlu Vahan	1906-1907	Lorensa	“	
“	29	Zurnacı İstapan	1898-1899	Lorensa	“	
“	31	Ğazaroğlu Sırapion	1902-1903	Lorensa	“	
“	32	Bediros veled-i Ohan Keşiş	1901-1902	Lorensa	“	
“	35	Krikor'un torunu Boğos	1906-1907	Lorensa	“	
“	41	Parsyan'ın torunu Ohannes	1905-1906	Ostor*	“	
Hazari Karyesi	41	Parsyan'ın torunu Mıgırdiç	1905-1906	Feçburk*	Ermeni	
“	41	Oğlu Haçadur	1902-1903	Feçburk	“	
“	41	Zevcesi Anna	1902-1903	Feçburk	“	
“	42	Gostan'ın torunu Gostan	1902-1903	Lorensa	“	

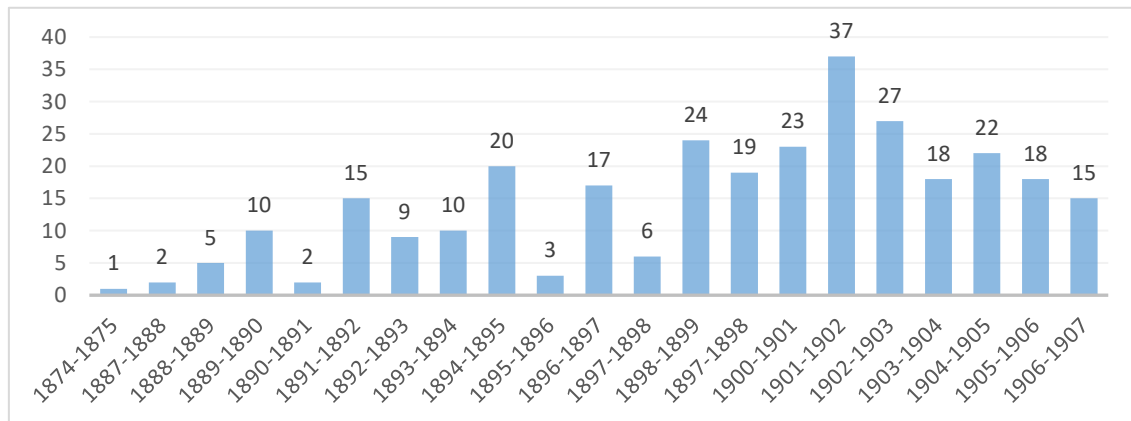
Çemişgezek'teki İkamet Adresleri	İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni- Prot)	Olduğu Hristiyan
Mahalle veya Karye	Atik hane no.	Miladi Tarih	Şehir		
“	48	Avak'ın torunu Minas	1903-1904	Lorensa	“
“	49	Hoğkyan Mıgırdiç	1902-1903	Ostor	“
“	49	Hoğkyan Serop	1905-1906	Lorensa	“
“	49	Hoğkyan Tatyos	1903-1904	Lorensa	“
“	50	Kalustoğlu Minas	1901-1902	Lorensa	“
“	50	Biraderi İbranos	1903-1904	Lorensa	“
“	53	Çingiryan Sım(n)bat	1902-1903	Chicago	“
“	54	Çingiryan Ohannes	1902-1903	Lorensa	“
“	57	Karakıçoğlu Misak	1902-1903	Lorensa	“
“	58	Karakıçoğlu Garabet	1895-1896	Lorensa	“
فجبرق * . اوسنور *					
Mamsa Karyesi	2	Melkonoğlu Bağdasar	1904-1905	New York	“
“	5	Mardikyan Garabet	1891-1892	Lorensa	Ermeni
“	5	Oğlu Ohannes	1904-1905	Lorensa	“
“	6	Acemyan Tapan	1894-1895	Lorensa	“
“	7	Acemyan Mıgırdiç	1894-1895	Lorensa	“
“	7	Acemyan Ohannes	1896-1897	Lorensa	“
“	7	Oğlu Senekerim	1902-1903	Lorensa	“
“	7	Diğer oğlu Setrak	1894-1895	Lorensa	“
Mamsa Karyesi	9	Mikayil veled-i Artin	1902-1903	Lorensa	Ermeni
“	11	Acemoğlu Çazar	1898-1899	Lorensa	“
“	13	Markar'ın torunu Markar	1903-1904	Lorensa	“
“	42	Uzunyan Himayak	1904-1905	Lorensa	“
“	43	Uzunyan Boğos	1900-1901	Boston	“
“	43	Uzunyan Diran	1900-1901	Boston	“
“	47	Agopoğlu Tavit	1902-1903	Boston	“
“	48	İbranos oğlu Kirkor	1904-1905	Boston	“
“	48	Ohannes veled-i Garabet	1900-1901	Lorensa	“
Mamsa Karyesi	54	Matos'un torunu Tapan	1901-1902	Boston	Ermeni
“	62	Sarkis veled-i Osep	1890-1891	New York	“
“	62	Oğlu Boğos	1906-1907	New York	“
“	62	Sarkis'in eşi Kohar	1906-1907	New York	“
“	65	Mıgırdiçoğlu Toros	1901-1902	New York	“
“	68	Kevork oğlu İstapan	1896-1897	San Francisco	“
“	68	Oğlu Ardaneş	1896-1897	San Francisco	“
“	68	Diğer oğlu Sirun	1896-1897	San Francisco	“
“	68	İstapan'ın eşi Arusyak	1896-1897	San Francisco	“
Sisne Karyesi	3	Mazmanoğlu Markar	1896-1897	Lorensa	Ermeni
“	8	Kirkoroğlu Matos	1897-1898	Lorensa	“
“	9	Altıparmakyan Zakar	1894-1895	New Britain	“
“	4	Altıparmakyan Çazar	1900-1901	New Britain	“
“	9	Çazaroğlu Ohannes	1906-1907	New Britain	“
“	9	Çazar zevcesi Haçer	1906-1907	New Britain	“
“	9	Çazar kızı Rupsima	1906-1907	New Britain	“
“	11	Bulutoğlu Arakel	1899-1900	New York	“
“	11	Oğlu Ohannes	1906-1907	New York	“
“	11	Zevcesi Yeğsa	1906-1907	New York	“
Sisne Karyesi	12	Bulut Avedis	1898-1899	New York	Ermeni
“	18	Hekimyan Garabet	1899-1900	New Britain	“

Çemişgezek'teki İkamet Adresleri	İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni- Prot)	Olduğu Hristiyan
Mahalle veya Karye	Atık hane no.	Miladi Tarih	Şehir		
“	20	Keşişyan Filibos	1898-1899	Luil	“
“	21	Ağazaroğlu Minas	1896-1897	Lorensa	“
“	23	Bekaryan Giragos	1898-1899	Lorensa	“
“	23	Biraderi Eknadiyos	1901-1902	Lorensa	“
“	24	Abacioğlu Boğos	1899-1900	Lorensa	“
“	28	Agopoğlu Parseğ	1896-1897	Lorensa	“
“	31	Papazoğlu Markar	1904-1905	Luil	“
Setirge Karyesi	1	Arut'un torunu Garabet	1900-1901	Lorensa	
“	1	Kardeşi Dikran	1902-1903	Luil	“
“	2	Arut'un torunu Gorigh	1902-1903		“
Germili Karyesi	8	Movsesyan Vahan	1902-1903	Washington	Ermeni
“	16	Nalbandyan Kapril	1903-1904	Luil	“
“	14	Markaryan Agop	1906-1907	Luil	“
“	17	Topcuyan Leon	1891-1892	Luil	“
“	18	Topcuyan Kevork	1903-1904	Luil	“
“	18	Topcuyan Hayk	1903-1904	Luil	“
“	27	Tarzenikoğlu Sarkis	1898-1899	Lorensa	“
“	31	Aşvanlıyan Haçadur	1902-1903	Boston	“
“	34	Ahnaoğlu Avedis	1896-1897	Lorensa	“
Gemici Karyesi	11	Torik'in torunu Minas	1900-1901	Lorensa	Ermeni
“	16	Kevorkyan Kevork	1902-1903	Lorensa	“
“	34	Mıgırdıçoğlu Mardiros	1898-1899	New York	“
“	40	Keşiş Nişanoğlu Armenak	1898-1899	Lorensa	“
“	44	Boğosyan Tanel	1888-1889	New York	“
“	51	Terziyan Bedros	1898-1899	New York	“
“	57	Torikyan Ohannes	1894-1895	New York	“
Pazapun Karyesi	3	Sukiyas'ın torunu Ohannes	1898-1899	Lorensa	Ermeni
“	4	Boğos'un torunu Minas	1894-1895	Lorensa	“
“	5	Mikayil damadı Corci Kevork	1899-1900	Ostor	“
“	7	Minasoğlu Sarkis	1902-1903	Ostor	“
“	16	Arakeloğlu Serop	1896-1897	New York	“
“	16	Nazar veled-i Tapan	1894-1895	New York	“
“	17	Keşişyan Mesrop	1893-1894	Ostor	“
“	17	Keşişyan Tatyos	1893-1894	Lorensa	“
“	17	Biraderi Sarkis	1898-1899	Lorensa	“
Moruşka Karyesi	3	Boğosoğlu Nigoğos	1904-1905	Lorensa	Ermeni
“	8	Giragosoğlu Yeranos	1897-1898	Feşburg	“
“	20	Arutoğlu Misak	1901-1902	Lorensa	“
“	32	Donikoğlu Kirkor	1895-1896	Lorensa	“
“	22	Sarkisoğlu Toros	1905-1906	Lorensa	“
Karasar Karyesi	2	Yeğyaoğlu Kirkor	1901-1902	Luil	Ermeni
“	3	Arakel'in torunu Arakel	1905-1906	Santraspol	“
“	5	Bedrosoğlu Kirkor	1901-1902	Santeral	Ermeni
“	6	Ohannesoğlu Garabet	1900-1901	Santeral	“
“	6	Biraderi Agop	1902-1903	Santeral	“
“	6	Garabetoğlu Kirkor	1903-1904	Santeral	“
“	7	Arakel veled-i Mıgırdıç	1900-1901	Santeral	“

Çemişgezek'teki İkamet Adresleri	İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni- Prot)	Olduğu
Mahalle veya Karye	Atık hane no.	Miladi Tarih	Şehir	Hristiyan	
“	8	Ohannes oğlu Markar	1899-1900	Santeral	“
Karasar Karyesi	10	Dirapoğlu Haçatur	1901-1902	Feşburg	“
“	11	Torosoğlu Parunak	1900-1901	Fişburg	“
“	12	Arsinoğlu Boğos	1900-1901	Fişburg	“
“	13	Parunakoğlu Simon	1894-1895	Santraspol	“
“	13	Biraderi Garabet	1900-1901	Santraspol	“
“	14	Bağdasar oğlu Sarkis	1900-1901	New York	“
“	14	Oğlu Bağdasar	1902-1903	New York	“
“	15	Hampartsumoğlu Markar	1905-1906	Fişburg	“
Karasar Karyesi	18	Ğugasoğlu İstapan	1898-1899	Lorensa	Ermeni
“	18	Biraderi Yeğya	1901-1902	Lorensa	“
“	18	Yeğya zevcesi Akabi	1905-1906	Lorensa	“
“	19	Bedrosoğlu Sarkis	1899-1900	Santraspol	“
“	19	Biraderi Mardiros	1905-1906	Santraspol	“
“	21	Rupen (Ronbin) veled-i Mesrop	1900-1901	Santraspol	“
“	25	Kevorkoğlu Ohannes	~	~ Santeral	“
“	11	Torosyan Sarkis	1901-1902	~Feşburk	“
Biradi Karyesi	2	Nigoğos veled-i Agop	1895-1896	Lorensa	“
Toma Mezraa-ı Karyesi	7	Sarkis veled-i Mıgırdiç	1902-1903	Ostor	Ermeni
“	8	Ohannes veled-i Manuk	1902-1903	Ostor	“
“	10	Giragos veled-i Ohannes	1903-1904	Ostor	“
“	12	Manuk veled-i Bağdasar	1903-1904	Ostor	“
“	11	Keşişyan Tapan	1903-1904	Ostor	“
Bağcecik Karyesi	3	Misak veled-i Boğos	1894-1895	Ostor	Ermeni
“	6	Toros veled-i Agop	1891-1892	New York	“
“	12	Misak veled-i Minas	1898-1899	Ostor	“
“	13	Abram veled-i Boğos	1901-1902	Feşburk	“
“	13	Karındaşı Donabet	1904-1905	Feşburk	“
“	14	Kirkoroğlu Boğos	1901-1902	Feşburk	“
“	15	Kapo veled-i Aygo (Haygo)	1904-1905	Feşburk	“
“	15	Oğlu Leon veled-i Kapo	1900-1901	Feşburk	“
Bedretil Karyesi	1	Ohannes veled-i Sarkis	1904-1905	Lorensa	Ermeni
Birinci Karyesi	13	Kirkor veled-i Harpatsum	1902-1903	Lorensa	Ermeni
“	17	Garabet veled-i Kevork	1904-1905	Ostor	“
“	19	Ağacan veled-i Atam	1903-1904	Lorensa	“
Sekrek Karyesi	8	Keşiş hafidi Agop	1901-1902	Lorensa	Ermeni
“	8	Karındaşı Mıgırdiç	1896-1897	Lorensa	“
“	17	Ohan veled-i Manuk	1901-1902	New York	“
“	18	Magdis Sarkis veled-i Agop	1888-1889	New York	“
“	31	Mıgırdiçoğlu Agop	1891-1892	Lorensa	“
“	31	Mıgıriçoğlu Minas	1891-1892	Lorensa	“
Mırnahi Karyesi	4	Manukoğlu Garabet	1905-1906	Lorensa	Ermeni

Çemişgezek'teki İkamet Adresleri	İsim ve Şöhreti	Ayrılma (Fırar) Tarihi	Amerika'da Bulundukları Mahalle	Mensup Millet/Cemaat (Hristiyan/Ermeni-Prot)	Olduğu Hristiyan
Mahalle veya Karye	Atik hane no.	Miladi Tarih	Şehir		
“	5	Agop veled-i Agop	1905-1906	Lorensa	“
“	6	Haçadur veled-i Mıgırdiç	1894-1895	Lorensa	“
“	6	Oğlu Bedros	1900-1901	Lorensa	“
“	6	Diğeri Nerses	1898-1899	Lorensa	“
“	6	Diğeri Dipan	1905-1906	Lorensa	“
“	6	Diğeri Boğos	1898-1899	Lorensa	“
Mırnahi Karyesi	6	Barsam veled-i Mardiros	1898-1899	Lorensa	Ermeni
“	10	Arutoğlu Sarkis	1905-1906	Lorensa	“
“	23	Zirekoğlu Manuk	1905-1906	Lorensa	“
“	21	Saho Mardooğlu Gazar	1896-1897	Lorensa	“
“	22	Kirkoroğlu Markar	1905-1906	Lorensa	“
“	29	Kirkor veled-i Ohannes	1894-1895	Lorensa	“
Toplam					
Erkek		282 nefer			
Kadın		21 nefer			
Toplam yekûn nefer		303 nefer			

1874-1907 yılları arasında Çemişgezek'ten Amerika'ya gerçekleşen firarlarda Ermeniler arasında kadınların oranı oldukça düşük kalmıştır, 303 kişiden 21'i kadındır. İlk göçler 1874-1875 yıllarında başlasa da bu dönemde firar eden kişi sayısı oldukça düşüktür (1 kişi). 1887-1900 yılları arasında firarlar kademeli olarak artmıştır. Bu artışın nedenleri arasında Ermenilerin silahlı eylemlere karışmış olmaları etkili olmuştur. Özellikle 1901-1902 yılları arasında göç hareketlerinde ciddi bir artış görülmüş ve en yüksek firari göç bu dönemde 37 kişi ile gerçekleşmiştir. 1 Ocak 1901'de Harput'ta Amerikan konsoloslğunun kurulması (Merguerian, 2017, s.307) firari göç hareketliliğini daha da artırmıştır. Çemişgezek'ten Amerika'ya firar edenlerin sayısındaki artış hem yerel toplumsal koşullar hem de dönemin siyasal olaylarından etkilenmiştir.

Grafik 1: Çemişgezek'ten Amerika'ya Firarların Yıllara Göre Dağılımı

1909 sonrası, özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında, Taşnak Sütyun ve Hınçak grupları, çeşitli Avrupa Devletleri ile iş birliği yaparak Osmanlı topraklarında katliamlar ve

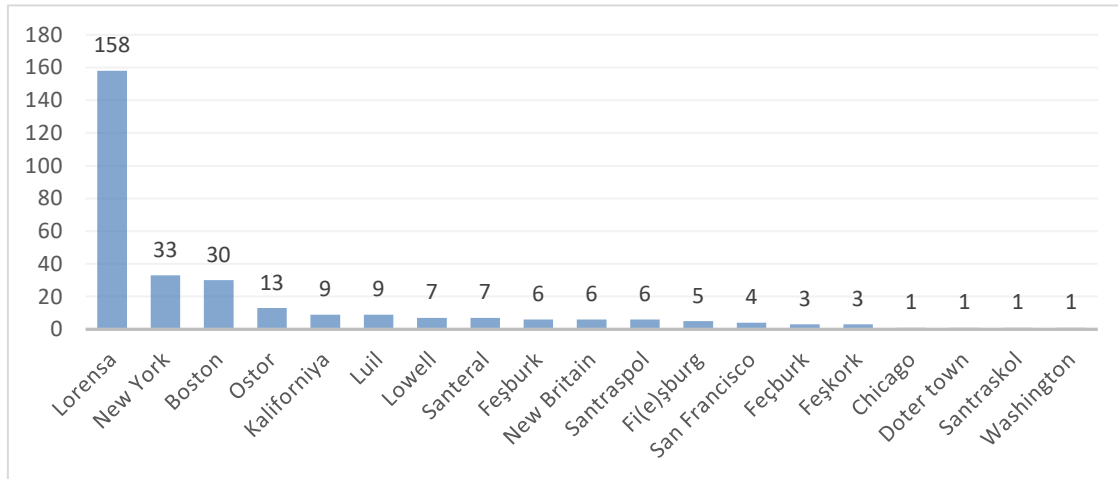
saldırılar düzenlemişlerdir (Akçura, 2001, s. 137-138). Çemişgezek'teki Ermeni ve Prot cemaatine mensup bazı kişilerde bu olayların içerisinde yer almıştır.

Çemişgezek'ten Amerika'ya firar eden Ermenilerin tercih ettiği güzergâhlar arasında, Çemişgezek-Dersim-Erzincan-Erzurum ve Batum hattı üzerinden Kafkasya veya Rusya'ya ulaşmayı ve Amerika'ya geçişi kapsamaktadır. Bir diğer güzergâh ise Trabzon ve Samsun limanlarından hareket eden Fransız gemilerine binerek Marsilya üzerinden Amerika'ya ulaşmayı içermektedir (Günaydın, 2021, s.199). İlginç bir şekilde, bu güzergâhlar yalnızca firar için değil, aynı zamanda Osmanlı topraklarına kaçak yollarla geri dönmek için de kullanılmıştır.

2.2. Çemişgezek'ten Amerika'ya Firar Eden Ermenilerin Yerleştikleri Şehirler:

Çemişgezek'ten Amerika'ya firar eden Ermenilerin yerleşim tercihleri, ekonomik fırsatlar ve diaspora ağlarının etkisiyle şekillenmiştir. Lorensa, en fazla göçmenin yerleştiği şehir olurken, New York ve Boston gibi büyük şehirler de önemli merkezler arasında yer almıştır. Diğer şehirler ise daha az sayıda göçmeni barındırmış, küçük toplulukların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu şehirlerin tercih edilmesinde liman kentleri olması, XIX. ve XX. yüzyılın başlarında deniz yolunun en yaygın ulaşım şekli olduğu dönemde göçmenlerin tercihlerini doğrudan etkilemiştir. Liman şehirleri, göçmenlerin sadece giriş noktası değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal olanaklar sunan cazip merkezlerdir (Akter, 2007, s. 117-126; Bakınız Harita II).

Grafik 2: Çemişgezek'ten Amerika'ya Firar Eden Ermenilerin Yerleştikleri Şehirler ve Kişi Sayıları

Boston şehrindeki yoğunlukta Protestan kültürünün şekillendiği yer olması açısından önemlidir (Ulutürk, 2013, s. 33). Amerikalı misyonerler, özellikle Anadolu'da etkili olan Protestan Misyonerlerinin kaynağı, kısaca Amerikan Board olarak adlandırılan "American Board of Commissioners For Foreign Mission" teşkilatı olmuştur. Bu dış ülkelere yönelik misyoner teşkilatı yeterli alt yapı ve paranın sağlanmasından sonra 1810 yılında Amerika'nın Boston şehrinde kurulmuştur. Bu kuruluş 1819 yılında Anadolu'yu programına alarak, misyonerlerini buraya göndermeye başlamıştır (Açıkses, 2003, s. 35; Akter, 2007, s. 117-126).

Amerika'nın Osmanlı Devletindeki en önemli misyon merkezlerinden biri Harput'tur. Harput'ta kurulan Yeprad Koleji, Amerikan misyonerliğinin ana merkezini oluşturmuştur. Robert Kolejinde Bulgarlara lider yetiştirmek için yapmış oldukları uygulamayı, Harput

misyonunda Yeprad Koleji aracılığıyla Ermeniler için gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Açıkses, 2003, s.319).

3. Sonuç

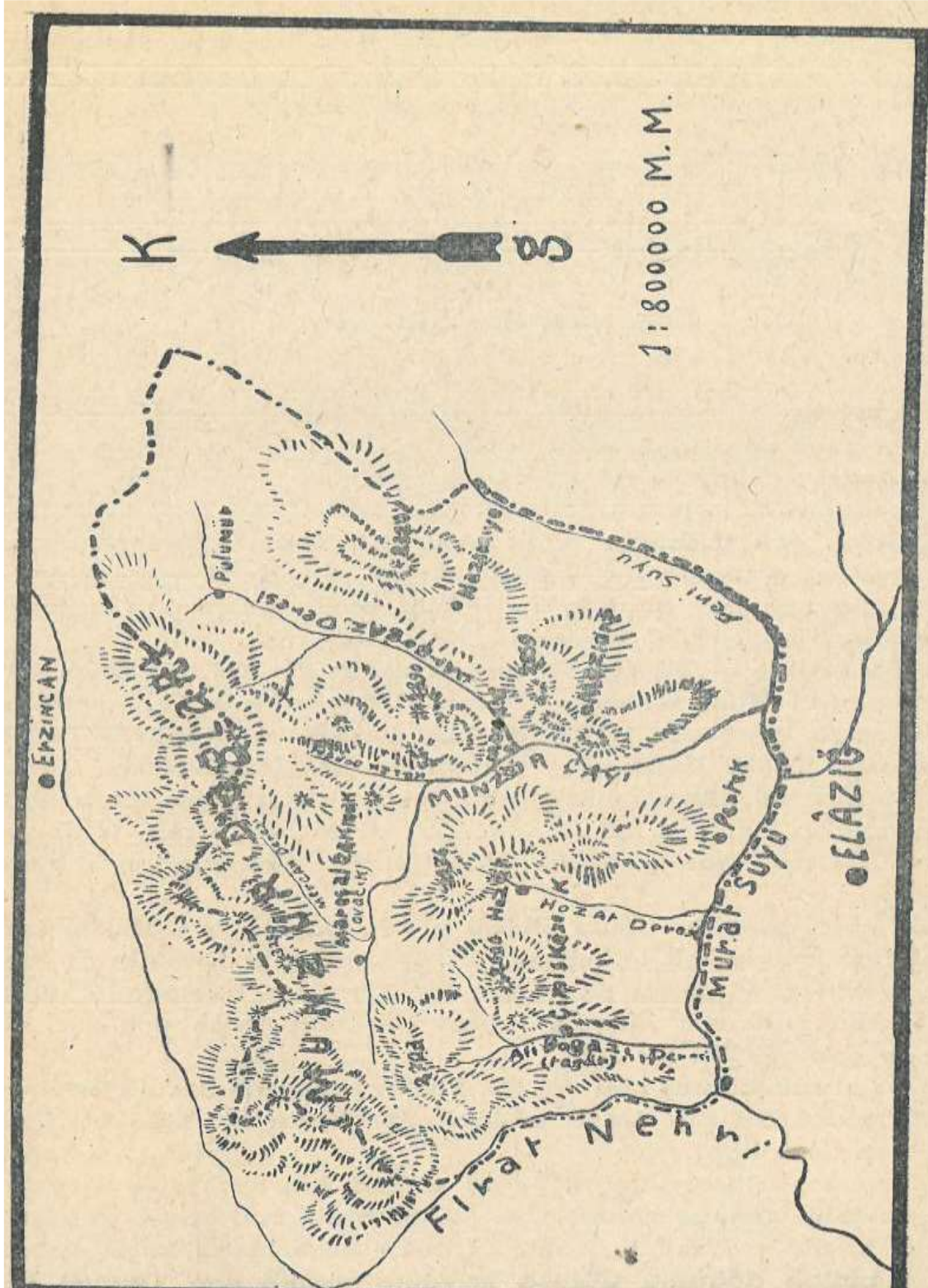
Çemişgezek, Osmanlı'nın çok kültürlü yapısının bir yansıması olarak farklı dinî, etnik ve kültürel gruplara ev sahipliği yapmış, özellikle XIX. yüzyılın sonlarında, dış güçlerin etkisiyle şekillenen siyasal ve toplumsal dalgalanmalara sahne olmuştur. Çemişgezek'in Hristiyan milletinden olan Ermeni ve Protestan (Prot) cemaatlerine mensup bireylerin Amerika'ya firari göçlerinin yalnızca ekonomik gerekçelerle değil aynı zamanda dinî ve siyasî nedenlerle şekillendiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin dinî müsamahasına ve gayr-i Müslimlerin refah seviyesindeki olumlu gelişmelere rağmen XIX. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin yürüttüğü "Şark Meselesi" politikalarının etkisiyle Ermeniler arasında ayrılıkçı hareketler yayılmıştır. Çemişgezek'teki Müslim tebaa ve gayr-i Müslim tebaanın ekonomik durumları karşılaştırıldığında, Ermenilerin ekonomik olarak Müslimlere kıyasla daha iyi bir durumda olduğu tereke kayıtlarında tespit edilmiştir. Ancak, ekonomik refahın yüksek olması, Ermeni ve Prot cemaatinin Amerika'ya firar etmesini engelleyememiştir. Bu durum, göçlerde ekonomik gerekçelerin ötesinde başka sebeplerin olduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa devletleri ve Amerika tarafından desteklenen misyonerlik faaliyetleri ve ayrılıkçı politikalar, Osmanlı Devleti'ne yönelik toplumsal ve siyasal bir tehdit oluşturmuş ve göçlerin hızlanmasında etkili olmuştur.

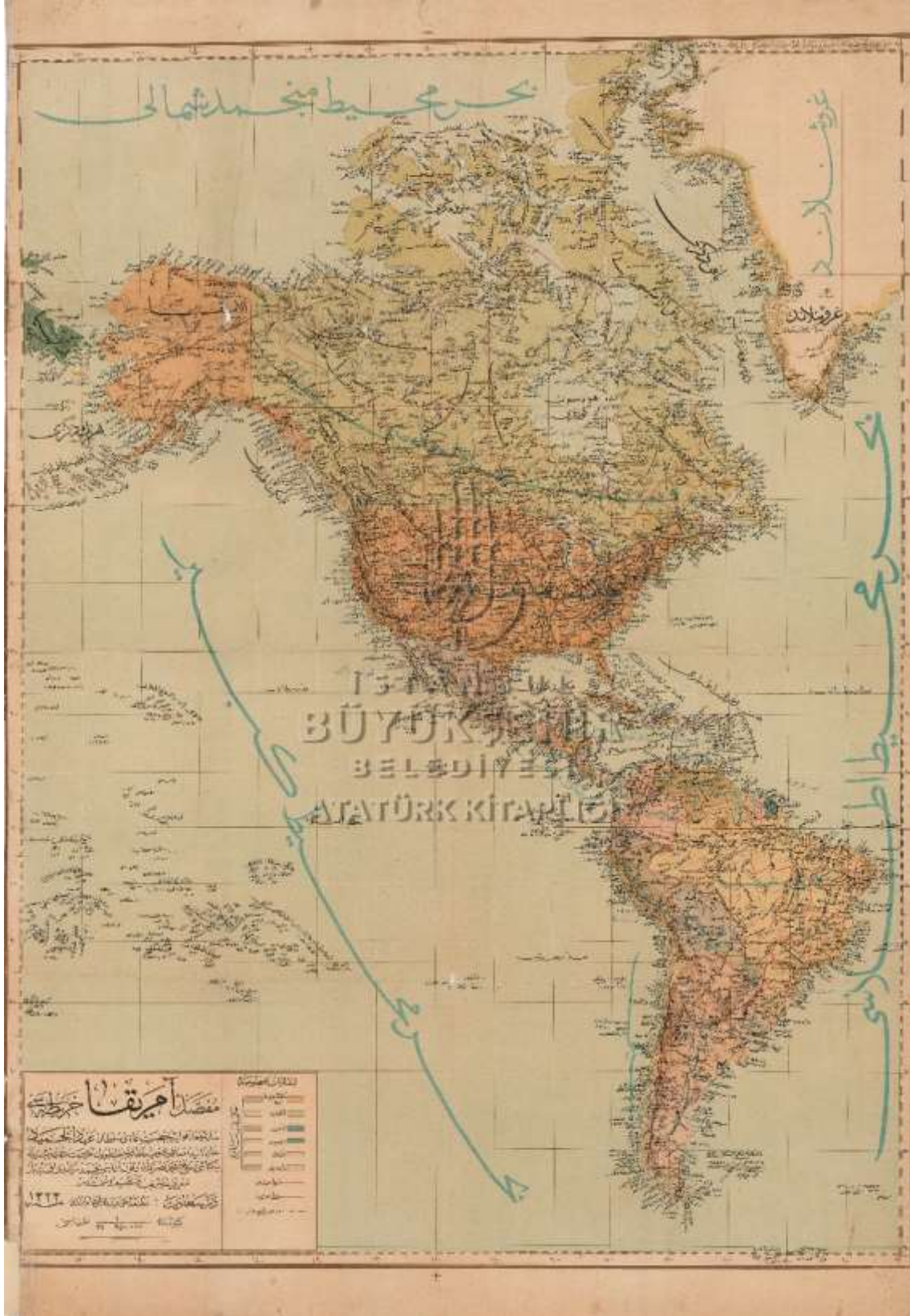
XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Amerika'da bir Ermeni varlığı yoktur. Ermeniler, yüzyılın ikinci yarısından itibaren tedricen Amerika'ya göç etmeye başlamıştır. Çemişgezek'ten Amerika'ya firar eden Ermenilerin sayıları hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ermenilerin firar ederek yerleştikleri şehirler arasında, Amerikan endüstrisinin iş gücüne ihtiyaç duyduğu New York gibi endüstrinin yoğun olduğu eyaletlerin yanı sıra, Chicago, San Francisco ve Boston gibi şehirler de Ermenilerin akın ettiği endüstri merkezleri arasındadır. Aralarında birkaç kişinin, İngilizceyi biraz anlaması ve konuşması, diğerlerinin iş ve kalacak yer bulması için yeterli olmuştur.

Çemişgezek'ten Amerika'ya firar eden Ermenilerin izlediği güzergâhlardan biri Çemişgezek - Dersim - Erzincan - Erzurum - Batum ve Rusya üzerinden gerçekleşmiştir. Bir diğer güzergâh ise Trabzon ve Samsun limanlarından fındık yükleyen Fransız gemilerine binerek Marsilya üzerinden Amerika'ya yönünde olmuştur. Bu güzergâhlar aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne tekrar kaçak yollarla giriş güzergâhları olarak da kullanılmıştır. Firar eden Ermenilerden bazıları bir süre sonra Osmanlı Devleti'nde silahlı saldırı faaliyetlerinde bulunmak üzere geri dönmüşlerdir ve bilhassa Birinci Dünya Harbi sırasında bu güzergâhları kullanmışlardır. Ermenilerin Amerika'daki dağılımı oldukça düzensizdir. Bugün de Amerika'nın başkenti Washington'dan California'ya kadar pek çok şehirde, Osmanlı tebaası olan firari Ermenilere rastlamak mümkündür.

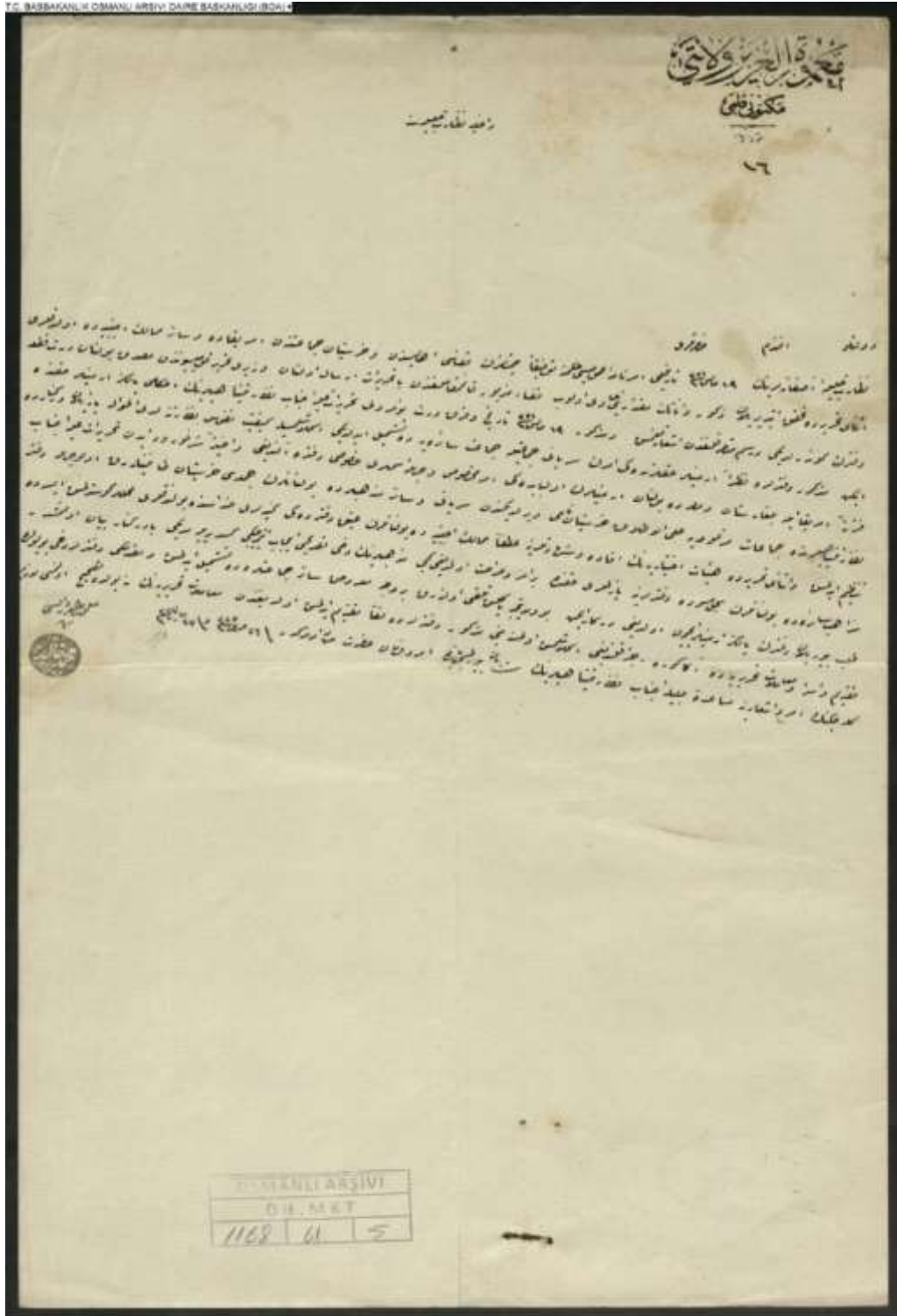
Ek. I. Çemişgezek Haritası (Ağar, 1940, s.17)

Ek II. Amerika Kıtası (İstanbul Atatürk Kitaplığı, Hrt_000188)

Ek. III. Çemişgezek'ten Amerika'ya Ermenilerin Firar Ettiğini Gösterir Belge
(BOA, DH. MKT, 01168/00061.)

DH.MKT.01168.00061.005

Kaynaklar

Arşiv

Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Arşivi Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT)*, 01168/00061.

Tetkik Eserler

Açıkses, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki misyonerlik faaliyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ağar, Ö. K. (1940). *Tunceli-Dersim Coğrafyası*. İstanbul: Türkiye Basımevi.

Akçura, E. Ö. (2001). Osmanlı Devleti döneminde Ermeni isyanları. Ed. Hasan Celal Güzel, *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Akçura, E. Ö.- Kaya, M. (2014). Ermeni Komitelerinin Anadolu'da çıkardıkları isyanlar. *Yeni Türkiye*. 62, s. 1887-1957.

Akter, A. (2007). *Tehcir öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni göçü (1834-1915)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Arıkan, Z. (1984). 1518 (924) Tarihli Çemişgezek Livası kanunnamesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (34), 101-122.

Aydın, E. (1995). *1866-1867 M. (1283 H.) Tarih ve 397 Numaralı Çemişgezek Şer'iyeye Sicili*. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çakırca, D. (2015). Keban Barajı ile neler kaybettik, *4. Su Yapıları Sempozyumu*. 19-21 Kasım, Antalya, s. 550-561.

https://eskisakarya.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/17688_55_57.pdf

Doğanay, R. (1987). Sal-nâmelere göre, 1881-1907 yılları arasında Ma'mure'tül-Aziz Vilayetinde Gayr-i Müslim Teba'a. *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, I (2), 121-138.

Gökalp, K. (2014). *Dünden bugüne Çemişgezek'ten esintiler*. Elazığ: Grafikent.

Günaydın, M. (2021). Ermenilerin gizlice Memalik-i Şahane'ye duhulü meselesi. *Ermeni Araştırmaları*, 69, 187-218.

Gündüz, A. (1993). *1523 M. (929 H.) Tarih ve 998 no'lu Tapu-Tahrir defterine göre Musul, Mardin, Çermik, Harput ve Çemişgezek sancaklarının mukayeseli tarihi*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güzel, H. C.(2001). Ermeni sorununa genel bir bakış, Ed. Hasan Celal Güzel, *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.11-20.

Hayreni, H. (2016). *Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim*. İstanbul: Belge Yayınları.

İpek, N. (1995). Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni göçü. *OTAM*, (6), 257-280.

İstanbul Atatürk Kitaplığı, Hrt_000188. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Kaya, İ. (2006). Amerikalı Türkler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), 1-13.

- Kolay, A. (2017). 1920'li yıllarda Avrupa'da sinema ve tiyatrodaki Ermeni propagandası. *VAKANÜVİS*, 2(2), 164-190.
- Mccarthy, J. (2001). I. Dünya Savaşında İngiliz propagandası ve Bryce Raporu, Ed. Hasan Celal Güzel, *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mergureian, B. J. (2017). Harput: ABD Konsolosluğundan Görünüm. Ed. Richard G. Hovannisian. *Tarihi Kentler ve Ermeniler Harput*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Özdemir, R. (1995). Harput ve Çemişgezek'te askeri ailelerin sosyo-ekonomik yapısı (1890-1919). *Belleten*, 39(226), 739-836.
- Ulutürk, M. (2013). Harput'ta bir misyoner: Crosby Howard Wheeler (1823-1896) ve A bouquet from our missionary garden (Misyoner Bahçemizden Bir Demet) adlı eseri üzerine. *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ, s. 33-64.
- Ünal, M. A. (1999). *XVI. yüzyılda Çemişgezek sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yılmazçelik, İ. (1987). XIX. Yüzyılda Anadolu'da Ermenilerin sosyal ve iktisadi durumları hakkında bazı belgeler. *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 1(1), 239-268
- Yılmazçelik, İ. (2011). *Osmanlı Devleti döneminde Dersim Sancağı idari, iktisadi ve sosyal hayat*. Ankara: Kripto Yayıncılık.

Extended Abstract

Ottoman rule is regarded as a period when people from different religions and nations lived together, and peace was achieved most of the time, and the Millet system of the Ottoman Empire refers to a civilization of peace in which people from all religions and nations lived together with a great understanding of tolerance. The Ottoman community consists of a system of circles that are interconnected, and one cannot find peace without the other. Ottoman Turkish civilization is a civilization where Islamic thought, science, culture, and art reached their peak. The Ottoman Empire was respectful and tolerant towards all religious beliefs and went beyond its time in terms of freedom of religion and conscience. The Ottoman Empire was interested in every culture and civilization, adopted what they saw as beautiful and valuable, and built a new, original, and rich civilization by weighing and melting these beauties with the measure of Islam in the cultural west that it carried from the Motherland. In the Ottoman nation system, there were four main nations, which were defined according to religious differences: the Muslim nation, the Armenian nation, the Greek nation, and the Jewish nation. It is stated that within the framework of the Ottoman peace, human rights and freedoms were implemented without discrimination of nation or community, with an understanding that was very close to the standards of the modern state of law. The nation system was reorganized with the Tanzimat reform; however, towards the end of the 19th century, England, France, Russia, and America began to provoke non-Muslim minorities in line with their plans against the Ottoman Empire.

Armenians have always had a special place and significance among Ottoman non-Muslim subjects. It is accepted that Mehmet the Conqueror founded the Armenian Patriarchate for the first time in 1461 after the Conquest and made Bishop Yovakim the patriarch. Armenians lived peacefully with the Turks in Anatolia for centuries and were able to integrate with the Muslim Turks more easily than other minorities. There was almost no discrimination between Armenians and Turks in terms of all social and cultural characteristics apart from the difference in religion. Armenians spoke Turkish not only in their relations with the state but also among themselves in their homes, and they adopted Ottoman Turkish culture in every field of customs, traditions, and culture. The provocation of minorities in the Ottoman Empire by Western states started in the 18th century, and it became a part of the Eastern Question in the 19th century. With the sixty-first article of the 1878 Berlin Treaty, the Ottomans agreed to make reforms in the Armenian provinces and to control the party states. During this period, the provocations that were first started by Catholic Jesuits and Protestant missionaries gained a legal basis for the first time, and then the Armenians accelerated their organizational activities, and they began to establish committees that

carried out armed actions at the end of the 19th century. Russia was the leading actor in the provocation of the Armenians, particularly in the period after 1885, but the Americans should not be overlooked, either. Russia was the main responsible for the chain of events extending from the 100,000 Armenians it deceived and took to Russia during the 1828-1829 Ottoman-Russian War to the Armenians who were still suffering from hunger in a narrow valley in the 2020s. Americans took their place on the stage by provoking the Armenians with the intense missionary activities they carried out in the Protestant schools they had established, particularly since the end of the 19th century. Missionary schools, which could not be controlled due to various treaty provisions and capitulations, covered the entire Ottoman lands and Anatolia like a network of provocation, and in these schools, minorities were encouraged to revolt, and anti-Turkish behavior was committed, and in fact they succeeded in it.

Terrorism and rebellion movements, which accelerated after 1895, began to turn into mass massacres against the Muslim Turkish population in the east under the auspices of England, France, America, and Russia. Some Armenian and Protestant community members agreed to collect intelligence for enemy countries and weaken the power of the Ottoman Empire. They did not hesitate to engage in provocation, espionage, propaganda, sabotage, and, in some cases, brutal and revolutionary activities, and some of its leaders began to serve enemy countries secretly. Particularly the archives of Great Britain and America contain documents stating the cooperation of many Armenian Ottoman citizens aiming to disintegrate the Ottoman Empire. As a result of the increasing unrest since the end of the 19th century, the influence of missionary schools, the encouragement of the Russians, and the invitation of the Americans, a large migration movement began from Ottoman lands, especially from the east, to Russia and America. Until 1914, more than 60,000 Armenians immigrated to America through official and unofficial means, and this is evident from various population statistics (Güzel, 2001, p. 12-14).

This study is about the fugitive Armenians who immigrated to America in the last years of the Ottoman Empire. It is not possible to examine all the records of Armenians fleeing from the Ottoman Empire to America in a single study. The record of the Tahrir-i Population-u Umumiyye Tedkik-i Muamelat Commission dated 7 February 1322/20 February 1907 regarding the Çemişgezek district is included in this study. The records in the register include the residence addresses in Çemişgezek of the Armenians who escaped to America, as well as the names of the cities they went to and their departure dates. Many people fled from seven neighborhoods (such as Kasarcı and Ekrek) and seventeen villages (such as Oskiğ, Hazari, Sisne, Pazapun, Birinci, Bahçecik Village, Bedretil Village) of Çemişgezek to America. It is not possible to say anything definitive about the number of Armenians who escaped from Çemişgezek to America. According to the records in the register, although the first migration started in 1874-1875, the number of people who escaped during this period was quite low (1 person). Escapes increased gradually between the years 1887 and 1900, and there was a significant increase in migration movements, especially between 1901 and 1907. Among the reasons for this increase was the involvement of Armenians in terrorist activities.

The distribution of Armenians in America is quite uneven. The majority preferred the cities of Lorensa, New York, and Boston. Today, it is possible to come across fugitive Armenians from the Ottoman Empire period in many cities, such Washington, which is the capital of America today, and California.